

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*², VI, 100-126; İbnü'n-İ-Kıftî, *Inbâhü'r-ruwâi*, I, 231-232; İbn Halikân, *Vefeyât*, I, 210-213; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XVIII, 57-61; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, Haydarâbâd 1334-39, IV, 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 53; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 160-161; Keşfü'z-zunûn, II, 995, 1215; Brockelmann, *GAL*, I, 408-409; *Suppl.*, I, 572-573; I. Krachkovski, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1363-65, I, 302-303; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifîn*, II, 249-250; Zirikî, *el-A'âm*, Beyrut 1980, I, 302; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 271, 383-384, 401-403; A. S. Atiya, "İbn Mammâti", *EJ*² (İng.), III, 862-863.

M. ALİ KAPAR

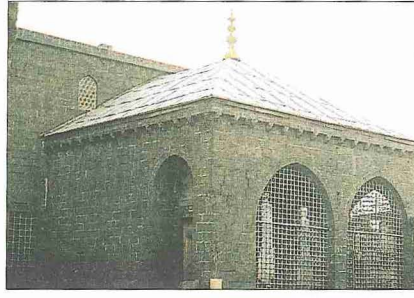
ESAD MUHLİS PAŞA

(1780-1850)

Osmanlı valisi, şair ve hattat.

Ankara'ya bağlı Ayaş'ta doğdu. Ayaş müftüsü Hasan Efendi'nin oğludur. Aile seçercesi Bayrâmiyye-i Melâmiyye büyüklerinden Bünyâmin Ayâşî'ye kadar çıkar (*DİA*, VI, 491).

Medresede tahsilini tamamladıktan sonra Ayaş voyvodalığına tayin edilen Esad Muhlis'e bir süre sonra silâhşörlük pâyesi verildi, 1806'da kapucubaşı oldu. Ardından İstanbul'a çağrıldı, burada bazı devlet büyükleriyle tanıştı ve kendisine mirâhurluk verildi. Daha sonra sırasıyla humbaracıbaşı (1818), başbâki kulu (1821), Drama nâzırı ve 1825'te paşalık rütbesiyle Edirne valisi oldu. 1827'de Ordu-yı Hümayun memurluğuna tayin edildi, bir yıl sonra da Dimetoka'ya gönderildi. Aynı yıl Adana, 1829'da Konya valisi oldu. 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinin ardından bölgeyi iyi tanıdığı için Erzurum valiliğine getirildi. Kendisine vezirlik rütbesine ek olarak fevkalâde zamanlarda Erzurum valilerine verilen Şark seraskerliği unvanı da verildi. 1836'da yeni kurulan Erzurum Redif-i Mansûre müşirliğine getirildi. Erzurum'u ye-

Esad Muhlis Paşa'nın Murtaza Paşa Camii'nin bitişindeki türbesi - Diyarbakir

niden imar ve tahkim eden Esad Paşa, 1836'da bu görevinden ayrılarak Şûrâ-yı Bâbiâlî âzası olduysa da reis Kölemen Dâvud Paşa'nın baskısı yüzünden 1839'da buradan da ayrılmak zorunda kaldı. Aynı yıl Boğaz muhafızı, ardından Sivas, 1840'ta Halep, iki yıl sonra Sayda, 1845'te de ikinci defa Erzurum valisi oldu. Erzurum'da Tanzimat'ın uygulanmasından doğan karışıklıkları önlemeye çalışan Esad Paşa bir yıl sonra azledildi. Musul valisi iken Bedirhânî Bey isyanını bastırmakta gösterdiği başarı ile dikkati çekti. 1847'de Diyarbakir valiliğine tayin edildi ve burada vefat etti. Viyana sefiri iken intihar eden devlet adamı Sâdullah Paşa Esad Muhlis Paşa'nın oğludur.

Bilgili, cesur ve dürüst bir devlet adamı olarak tanınan Esad Muhlis Paşa divan şiiri tarzında şiirler de yazmıştır. Sayı bakımından pek fazla olmayan manzumelerinin ölümünden sonra *Divañçe-i Es'ad Paşa* adıyla taşbaskısı yapılmıştır (İstanbul 1268).

Aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarından olan Esad Muhlis Paşa'nın hat sanatında kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. Edirne Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Üçşerefeli Camii, Bünyâmin Ayâşî Camii ve Münevver Ayâşî özel koleksiyonundaki yazıları daha ziyade ta'lik, celî-ta'lik ve celî-sülûs tarzındadır. Ankara Ayaş'ta Bünyâmin Ayâşî Dergâhı camiiindeki yazıları, 1809-1811 yıllarına ait ilk dönem eserlerinden kabul edilmektedir. Daha sonraki yıllara ait eserlerinde mevcut harf ve kompozisyon güzelliğine bakılırsa çeşitli kademelerde devam eden devlet görevleri sırasında yazıya ara vermeden devam ettiği ve şiirden çok hatla meşgul olduğu anlaşılır. Gerek memleketi olan Ayaş'ta gerekse resmî görevle bulunduğu yerlerde naz-

mı da kendisine ait olmak üzere pek çok çeşme, sebil ve bina kitâbesinde onun imzası bulunmaktadır. Erzurum'da kendi adıyla anılan ve minaresinin güzelliğiyle dikkati çeken camiyi de buradaki valiliği sırasında yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divañçe-i Es'ad Paşa, İstanbul 1268, s. 2-4; *Sicill-i Osmânî*, I, 340; *Osmanlı Müellifleri*, II, 81-82; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 972; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 121; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 201-202; Mehmed Aldan, *Türü Yönleriyle Ayaş*, Ankara 1965, s. 131; Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 51-52, 55-57, 202-203; a.mlf., *Edirne Hat Sanatı*, İstanbul 1985, s. 115; Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum* (doktora tezi, 1975), İÜ Ktp., nr. 12211, s. 97-100, 242-245, 281-285; M. Hüsrev Subaşı, "Esad Muhlis, Sadullah ve Kemâl İsmail Sâdik Paşaların Hattatlığı ve Ayaş'taki Hattatların Sanat Değeri", *Ayaş ve Bünyâmin Ayâşî*, Ankara 1993, s. 177-201; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 911; Kâmil Şahin, "Bünyâmin Ayâşî", *DİA*, VI, 491.

KÂMİL ŞAHİN — M. HÜSREV SUBAŞI

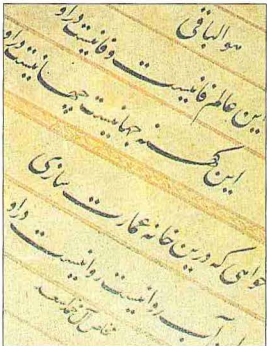
ESAD PAŞA, Azmzâde

(ö. 1171/1757)

Osmanlı devlet adamı,
Şam valisi.

1113'te (1701) Maarretünnu'mân'da doğdu. 1725 yılından sonra Suriye bölgesinde ve özellikle Şam vilâyetinin yönetiminde söz sahibi olan Azmzâdeler ailesine mensup Azmzâde İsmâil Paşa'nın dört oğlundan biridir. Babasının mütesellim'i olarak ilk önce Maarre ve Hama'da yöneticiliğe başladı. Şam valisi ve emîr-i hac olan babasının yanında surre alaylarına katılarak bu hususta da tecrübe kazandı. Yetişmesinde önemli etkisi olan bir başka kişi de amcası Süleyman Paşa'dır.

Esad Paşa, 1730'da Hama ve Humus sancakları mutasarrıflığı yaptıktan sonra 1732 yılında Trablus vali muavinliğine getirildi. 1740'ta cerde* başbuğu, 1741'de kardeşi İbrâhim Paşa'nın yerine Sayda valisi oldu. Bir yıl sonra tekrar Hama'da görevlendirilen Esad Paşa, ertesi yıl Şam Valisi Süleyman Paşa'nın Zâhir el-Ömer'le yaptığı bir mücadele sırasında ölmesi üzerine 3 Ekim 1743'te vezirlik rütbesiyle Şam valiliğine tayin edildi. On dört yıl süren bu görevi sırasında tecrübeli kimselerden oluşturduğu idarî mekânizma sayesinde Azmzâde ailesinin muhaliflerine karşı üstünlük sağlamayı başardı. Ancak zaman zaman merkezî

Esad Muhlis Paşa hattıyla mâil ta'lik kıta (Münevver Ayâşî koleksiyonu)

otoriteyi ihlâl edecek davranışlardan da geri durmadı ve şahsî servetini arttırmak için devlet aleyhine de olsa önüne çıkan fırsatları değerlendirmekten çekinmedi. Bu arada menfaatlerini korumak için Osmanlı Devleti'ne karşı bedevilerle iş birliği yaptı. Bu davranışları sebebiyle bir süre sonra Şam valiliği ve hac emirliğinden azledildi. 1757 yılı Ocak ayında kendisine, valiliği Halep Valisi Râgıb Mehmed Paşa'ya terketmesi emri verildi. Ancak Esad Paşa azline tepki göstererek görevden alınmasını engellemek için birtakım entrikalara girişti; Şam'da çatışmalara sebebiyet verdiği gibi hapishanelerdeki bütün mahkûmları da serbest bıraktı. Bununla birlikte azil emrine uymak zorunda kaldı ve 21 Ocak 1757'de Halep valiliğine tayin edildi. 25 Eylül 1757 tarihinde Sivas valiliğine getirilip yine aynı yıl Rusçuk'a sürüldü.

Esad Paşa'nın önce Sivas'a, ardından Rusçuk'a sürgüne gönderilmesi, 1757

Azmzâde Esad ve Azmzâde Süleyman paşaların Hama ve Humus'taki mallarına dair 1157 (1744) tarihli bir hüküm (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 9963)

yılı Eylülünde meydana gelen, padişahın kız kardeşi de dahil 20.000 hacının ölümlüyle sonuçlanan bedevî saldırısı ile ilgili görünmektedir. Nitekim Rusçuk'a gitmek üzere Ankara'ya gelen Esad Paşa burada idam edildi; başı İstanbul'a götürülüp Tunusbağı'ndaki mezarlığa gömüldü. Geride bıraktığı serveti ise daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'ni bir hayli meşgul etmiştir.

Soyu halen devam eden Esad Paşa Marretünnu'mân, Hama ve Hân-ı Şeyhun'da büyük su havuzları ile hamamlar yaptırmış, Hama'da hükümet konağı, Hicaz yolunda su havuzları ve kuleler inşa ettirmiştir. Şam'da camileri, medreseleri, yolları ve kanalları tamir ettirip hanlar ve hamamlar yaptıran Esad Paşa, Mekte ve Medine'de de bazı hayır eserleri meydana getirmiştir. Şam'da yaptırdığı köşkü bugün müze olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ali Emîri, I. Abdülhamid, nr. 97, 375, 1408, 1420, 1421; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 9963; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), II, 11, 13-14, 18; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 51; Murâdî, *Silkü'd-düer*, III, 97; *Sicill-i Osmani*, s. 333; Abdülkâdir el-Azm, *el-Üsretü'l-'Azmiyye*, Dimaşk 1960; Abdülkerim Refik, *The Province of Damascus 1723-1783*, Beyrut 1966, s. 161, 201, 203, 206; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Creseent 1516-1922*, London 1966, s. 70, 107, 310; M. Abdülâtif el-Ferfür, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1967, s. 257; K. K. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus 1708-1758*, Princeton 1980, s. 58; Shimon Shamir, "As'ad Pasha al-'Azam and Ottoman Rule in Damascus (1743-1758)", *BSOAS*, XXVI (1963), s. 1-28; Ali Karaca, "Azmzâdeler", *DA*, IV, 350.

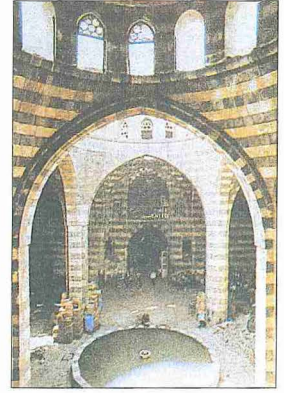
ALİ KARACA

ESAD PAŞA HANI

Şam'da XVIII. yüzyılda yapılan bir Osmanlı hanı.

Şam Valisi Azmzâde Esad Paşa tarafından yaptırılan hanın inşasına 1165 Zilkadesinde (Eylül 1752) başlanmış, kapısı üstündeki kitâbeye göre 1166'da (1753) tamamlanmıştır. Bununla birlikte hanın 1163'te (1750) yapıldığı da ileri sürülmüştür (Ekrem Hasan el-Ulebî, s. 478). Emeviyye Camii'nin güneyinde yer alan yapı Şam'ın en büyük ve en ünlü hanı olarak tanınmıştır. Bir tarafından Hamidiye Medresesi ile Bizüriyye Hamamı'na bitişiktir.

İki katlı olan hanın ortasındaki kare avlu, dört pâyeye dayanan kemerlerin taşıdığı dokuz kubbe ile örtülmüştür.

Esad Paşa Hanı'nda Orta mekânın içinden bir görünüş - Şam / Suriye

Bunlardan ortadakinin altında büyük bir şadırvan-havuz bulunmaktadır. Han çok itinalı bir işçilikle ve Suriye binalarının çoğunda rastlanan ablak tekniğiyle, siyah-beyaz renkte düzgün yontulmuş taş sıralarıyla yapılmıştır. Pencerelessi kubbe kasnakları ve kubbelerin iç yüzeyleriyle bunların ortalarındaki fenerler de zengin surette bezenmiştir.

Hanın iç tarafında çeşitli gözler bulunduğu gibi dışı da dükkân hücreleri vardır. İç avluya tonozlu bir ana dehlizden girilir. Bunun solunda küçük bir mescid yerleştirilmiş olup yanında ise içinde iki sanduka olan bir türbe yer alır. Hanı mimari bakımdan etraflı şekilde inceleyen Wulzinger ile Watzinger'e göre yapı inşa edilmeden önce var olan ve Bâyezîd b. Amr'a ait olduğu söylenen bu türbe binanın içine alınarak korunmuştur.

Giriş dehlizinin iki tarafındaki merdivenlerden çıkılan üst kat daha muntazam planlı olup hemen hemen hepsi aynı ölçülerdeki odaların önlerinde pâyeli galeriler uzanmaktadır. Ortadaki dokuz kubbeli avluyu adı geçen araştırmacılar "Yakındoğu'nun en etkileyici mekânı" olarak tarif ederler. Harap halde ve iki kubbesi çökmüş durumda olmasına rağmen Şam esnafı burada Cemal Paşa için 1918'de bir kabul töreni yapmıştı. Esad Paşa Hanı'nın orta kısmı dokuz kubbesiyle Osmanlı döneminin bedestenlerinin planına tam bir uygunluk göstermektedir. Yıkılan Konya ile Kayseri ve Galata bedestenleri bu tipin başlıca örnekleriydi. Esad Paşa Hanı, ayrıntılarda yerli mimari özelliklere sahip olmakla beraber, Osmanlı bedestenleri geleneğini sürdüren bir eser olarak yapıldığı tarih bakımından da bedestenlerin sonuncusunu teşkil etmektedir.

Bizüriyye Çarşısı'nın esnafı tarafından ambar olarak kullanılan han 1980'li yıllarda boşaltılarak turistik otel yapılmak